

DOI: doi.org/10.21272/shaj.2024.i43.p.26

VYACHESLAV O. ARTJUKH

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University (Ukraine)

THE “PROSVITY” OF THE KROLEVETS DISTRICT OF THE CHERNIHIV PROVINCE IN 1917-1922

Abstract. This article analyses the functioning of Prosvita societies in the Krolevets district of Chernihiv province during the national liberation struggle of the Ukrainian people (1917-1920) and the period of early Soviet rule (1921-1922). In the Krolevets district, the Prosvita Society was founded in 1917 on the basis of the Ukrainian community that had emerged after the February Revolution. In the autumn of that year, Krolevets Prosvita helped to establish branches in 12 other villages in the district. Although the organisation positioned itself as a cultural and non-partisan organisation, its branches also took an active part in political life, supporting Ukrainian socialist parties.

At the beginning of its activity, Krolevets Prosvita opened a reading room and organised Ukrainian language courses. However, with the arrival of the Bolsheviks in January 1918, its activities were suspended. After the restoration of the Central Rada in March 1918, the organisation became active again, organising theatre performances and literary readings.

In 1920, the Bolshevik authorities decided to adapt Prosvita to their needs by changing its charter to a socialist one. In 1921, a new Prosvita organisation was created in the Krolevets district by reorganising existing cultural and educational groups. Its actual activities were limited to 26 educational centres. The main type of work of the Sovietised ones was the performance of plays. Prosvita also ran libraries and held lectures.

As a result, Prosvita became state structures that fulfilled the tasks of Bolshevik ideology. In the autumn of 1922, these organisations were actively closed down for failing to fulfil their tasks.

Keywords: “Prosvita” Chernihiv province, Krolevets district, theatre, lectures, libraries.

Citation. Artjukh V.O. The “Prosvity” of the Krolevets District of the Chernihiv Province in 1917-1922. *Sumskyi istoryko-arkhivnyy zhurnal* [Sumy historical and archival journal]. №XLIII. 2024. Pp.26-32. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2024.i43.p.____

АРТЮХ В. О.

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (Україна)

“ПРОСВІТИ” КРОЛЕВЕЦЬКОГО ПОВІТУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У 1917–1922 РОКАХ

Анотація. У цій статті аналізується функціонування товариств “Просвіти” у Кролевецькому повіті Чернігівської губернії у добу національно-визвольних змагань українського народу (1917–1920) та період ранньої советської влади (1921–1922). У Кролевецькому повіті товариство “Просвіта” було засноване в 1917 року на основі Української громади, яка виникла після Лютневої революції. Восени того ж року кролевецька “Просвіта” допомогла створити осередки в ще 12 селах повіту. Хоча організація позиціонувала себе як культурницька та позапартійна, але її осередки брали ще й активну участь у політичному житті, підтримуючи українські соціалістичні партії.

На початку своєї діяльності кролевецька “Просвіта” відкрила бібліотеку-читальню і організувала курси української мови. Проте з приходом більшовиків у січні 1918 року їхня діяльність була зупинена. Після відновлення влади Центральної

Ради в березні 1918 року організація знову активізувалася, проводячи театральні вистави та літературні читання.

У 1920 році більшовицька влада вирішила пристосувати “Просвіти” до своїх потреб, змінивши їх статут на соціалістичний. У 1921 році розпочалася нова організація “Просвіт” у Кролевецькому повіті шляхом переорганізації існуючих культурно-просвітницьких гуртків. Реальна діяльність обмежувалася 26 просвітянськими осередками. Основним видом роботи советизованих була постановка спектаклів. Крім цього у “Просвітах” функціонували бібліотеки та читалися лекції.

В результаті “Просвіти” перетворилися на державні структури, які виконували завдання більшовицької ідеології. Восени 1922 року почалося активне закриття цих організацій через невиконання покладених на них завдань.

Ключові слова. “Просвіта”, Чернігівська губернія, Кролевецький повіт, театр, лекції, бібліотеки.

Цитування. Артюх В.О. “Просвіти” Кролевецького повіту Чернігівської губернії у 1917–1922 роках // Сумський історико-архівний журнал. №XLIII. 2024. С.26-32. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2024.i43.p.26

Масове виникнення культурно-освітніх товариств “Просвіти” на українських етнічних землях відразу після Лютневої революції 1917 р. у Росії не могло не вражати. На вересень місяць 1917 р. у містах і містечках, селах і хуторах їх уже налічувалося більше 2000. Цей факт діяльності “Просвіт”, що відіграв ключову роль у розвитку української культури та сприяв масовому піднесенню національної самосвідомості українського етносу і дозволяє говорити про національний вимір Української революції 1917–1921 рр.

На Чернігівщині процес організації “Просвіт” ішов не так швидко (як у тих же Полтавській чи Київській губерніях), але все ж на кінець осені 1917 р. їх тут було вже близько 80.

Дослідженню просвітянського руху на Чернігівщині вже присвячено кілька спеціальних робіт. Період виникнення “Просвіт” у 1917 р. проаналізували у своїй статті С. Кулінська і Т. Демченко (Кулінська, Демченко, 2004). “Просвіти” Чернігівщини доби національно-визвольних змагань досліджував Д. Розовик (Розовик, 2006). Відзначимо також статті С. Фомської, яка проаналізувала діяльність чернігівської “Просвіти” в часи Української Центральної Ради (Фомська, 2011) та порівняла статут дореволюційної чернігівської “Просвіти” 1906 р. та советський просвітянський статут 1920 р. (Фомська, 2013) А ось роботу прилуцької “Просвіти” дослідив у своїй книзі В. Моренець (Моренець, 2015).

Мета ж нашої розвідки – зосередитися на локальному вимірі просвітянського руху в часи Української революції і прослідкувати специфіку виникнення та функціонування “Просвіт” у такому малодослідженому для нашої теми регіоні як Кролевецький повіт Чернігівської губернії.

У Кролевецькому повіті “Просвіта” спочатку була створена у самому Кролевіці у жовтні 1917 р. і очолив її П. Горецький. Товариство було організоване на основі Української громади, яка розпочала свою діяльність відразу після Лютневої революції. (ЦДАВО України. Ф. 2201с. Оп. 2. Спр. 380. Арк. 4.). Розпочавши свою роботу, тієї ж осені, кролевецька “Просвіта” допомогла ще й закласти осередки цієї організації у таких селах повіту, як Добротове, Білка, Радичев, Вишеньки, Короп, Краснопілля. Тоді київська газета “Нова Рада” повідомляла, що кролевецькою “Просвітою” по селах повіту всього засновано 12 осередків товариства (Нова Рада, 1918).

І хоча “Просвіти” позиціонували себе лише культурницькими й тому позапартійними організаціями, але в політичному житті краю вони все таки певну роль відігравали. Тому крелевецька “Просвіта” брала активну участь у виборах як до Всеросійських установчих зборів, так і до Українських установчих зборів. Симпатії просвітян були на боці українських соціалістичних партій (українських есерів та українських соціал-демократів). Не могли не реагувати просвітяни й на той хаос і безладдя, що наставали в економічному житті краю наприкінці Першої світової. Тому “Просвіта” імені Пантелеймона Куліша села Студінка, наприклад, у грудні 1917 р. прохала Раду Губернської Селянської Спільки придбати десь жита, бо в селі, яке має 200 дворів зовсім не залишилося хліба (Кулінська, Демченко, 2004: 357).

На початку, коли просвітяни ще мали своє приміщення, вони відкрили бібліотеку-читальню, де було багато книг, крім того передплатили до неї різні українські газети й журнали і за помірну плату видавали їх як членам “Просвіти”, так і стороннім особам та учням початкових і середніх шкіл. В найкращі часи в бібліотеці було до 450 читачів.

На початку листопада 1917 р. був закладений ще й спеціальний книжковий фонд української літератури, з якого продавалися книги. І всього було продано книг з листопада 1917 р. і до липня 1918 р. на суму до 4000 крб. (ЦДАВО України. Ф. 2201с. Оп. 2. Спр. 380. Арк. 4–5зв.)

А ось з приходом до влади у повіті більшовиків у середині січня 1918 р. будь-яка просвітницька робота осередків завмерла (ЦДАВО України. Ф. 2201с. Оп. 2. Спр. 380. Арк. 5). Після повернення ж до влади у повіті у березні 1918 р. Центральної Ради та створення 29 квітня Української Держави гетьмана Скоропадського робота просвітянських осередків повіту знову активізується. Певне уявлення про роботу крелевецької “Просвіти” в цей час дає такий документ, як її прохання до Департаменту позашкільної освіти Міністерства народної освіти допомогти отримати у користування Народний дім від 18 липня 1918 р. Тут крелевецькі просвітяни повідомляють, що вони організували драматичний гурток і в післябільшовицький період улаштували такі вистави, як “Назар Стодоля” Т. Шевченка, “Тарас Бульба” М. Старицького, “Мазепа” І. Карпенка-Карого та “Наталка Полтавка” І. Котляревського. Також лекційна комісія влаштувала декілька літературних читань (читались твори В. Винниченка та М. Коцюбинського, а також доповідь “Галичина і її історична доля”). Крім того “Просвіта” влітку відкрила тритижневі курси української мови. Ну й крім усього цього “Просвіта” прохає передати їй приміщення Народного дому, яке до цього належало Всеросійському земському союзу, бо не маючи свого, за його оренду вона змушена платити кожного разу 300 крб. (ЦДАВО України. Ф. 2201с. Оп. 2. Спр. 380. Арк. 4–5зв.).

12 вересня 1918 р. крелевецьку “Просвіту” відвідав відряджений Чернігівською губернською “Просвітою” з інспекторською перевіркою Борис Будник. Його звіт за результатами поїздки суттєво доповнює інформацію про діяльність цієї організації. Зі звіту довідуємося, що 11 вересня гетьманська державна варта здійснила трус у просвітянському приміщенні і вилучила з книгарні 125 примірників соціалістичної літератури “для ознайомлення” та забрали її членський реєстр. На цей момент вся діяльність “Просвіти” фактично зводилася до функціонування книгарні, яка “міститься в малюсенькій яточці”. Театральна справа на початок вересня завмерла тому, що актори-аматори почали прохати собі за гру платню, у чому їм, насамперед, глядачами було відмовлено. Якихось відомостей про діяльність сільських “Просвіт” у крелевецької повітової не було. Ну й ще, що неприємно вразило Б. Будника, так це розмови російською мовою просвітян між собою (ЦДАВО України. Ф. 2201с. Оп. 2. Спр. 367. Арк. 164).

Після вигнання більшовиками Збройних сил Півдня Росії під командуванням генерала А. Денікіна на початку грудня 1919 р. “Просвіти” в Україні відновлюють свою

діяльність. Але на Кролевеччині у цей час товариств “Просвіти” просто не існувало, бо після чергового захоплення влади в краї тими ж більшовиками у січні 1919 р. ці організації припинили своє існування. Більше того, у звітах за 1920 р. нового повітового відділу народної освіти навіть стверджувалося, що їх тут ніколи й не було.

У 1920 р. більшовицька влада вирішила не зліквідувати “Просвіти”, а пристосувати їх до своїх потреб. було вирішено “не руйнувати Просвіт як битової форми освіти, а вміло завоювати та поширювати їхню діяльність для комуністичного виховання мас” (ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 354. Арк. 99). На засіданні Політбюро ЦК КП(б)У 12 липня 1920 р. більшовицьким організаціям на місцях була дана вказівка “завойовувати” вже існуючі “Просвіти”, ну а там, де вони не піддаються більшовицькому впливу – закривати. Крім того, у тих селах, де “Просвіти” були відсутні розпочалася й організація власних “Червоних Просвіт”. На виконання рішення Політбюро Наркоматом народної освіти 20 липня 1920 р. був підготовлений новий “зразковий” просвітянський статут і розпочалася перереєстрація статутів окремих просвітянських осередків. З цим статутом метою діяльності “Просвіт” тепер стало “поширення соціалістичної культури на підвалинах широкої самодіяльності трудових мас України. Просвіта, в склад котрої входять всі працюючі, стоїть на ґрунті диктатури пролетаріату і незаможного селянства і всіма засобами бореться проти старого складу державного будівництва”. І з точки зору класового принципу “капіталісти-поміщики, фабриканти, попи, куркулі й інші вороги Радянської влади не можуть бути членами Товариства” (Статут, 1920).

Хоча справедливості ради потрібно нагадати, що першість у намаганні пристосувати діяльність “Просвіт” до потреб комуністичної революції, мабуть, все таки належить українським соціалістичним партіям, у першу чергу українським есерам-боротьбистам, які були в 1919–1920 рр. у союзницьких відносинах з більшовиками. Так, Чернігівський комітет Української партії соціалістів-революціонерів (комуністів) ще у квітні 1919 р. запропонував реорганізувати “Просвіти” на соціалістичних підвалинах, щоб ці організації “могли провадити роботу в державному масштабі і понести світ і знання в товщі українського бідн[ого] селянства і робітництва. Керуюча роля в роботі соціалістичних “Просвіт” повинна належати українським пролетарським партіям, які мають самий тісний зв’язок з пролетаріатом України”. Крім того, Чернігівський комітет цієї партії взяв на себе обов’язок здійснити цю роботу у всіх повітах Чернігівської губернії, де є “Просвіти” (Резолюція, 1919).

Вже на початку 1921 р. на виконання розпорядження Чернігівського губернського відділу народної освіти у Кролевецькому повіті повітовою політосвітою та підвідділом наукової пропаганди Кролевецького відділу народної освіти розпочалося нове заснування “Просвіт”. Воно повинно було відбуватися шляхом переорганізації вже існуючих по селах культурно-просвітницьких гуртків (яких у повіті нараховувалося 53) в осередки “Просвіт”. Зрозуміло, що така переорганізація відбувалася згідно того ж советського зразкового просвітянського статуту. В результаті сільська “Просвіта” повинна була стати “массовым пролетарским учреждением” (ДАСО. Ф. Р-4525. Оп. 2. Спр. 46. Арк. 15). І вже на вересень місяць 1921 р. в результаті такої формальної організації “згори” повітовий відділ народної освіти міг прозвітувати про наявність 58 осередків “Просвіт” на Кролевеччині (ДАСО. Ф. Р-4525. Оп. 2. Спр. 33. Арк. 5). Але потрібно наголосити, що реально працювали трохи більше 20 сільських осередків. До того ж сільські осередки не були єдиними культурно-просвітницьким установами: вони тут існували поруч з народними домами та хатами-читальнями. І траплялися випадки, коли в окремому селі провадили свою роботу і “Просвіти”, і хати-читальні, і народні дома. Так, на кінець 1921 р. в Кролевецькому повіті існувало всього 67 таких закладів, і серед них “Просвіт” було 26. Саме ці три організації й ставали важливою ланкою в системі більшовицької позашкільної

та політичної освіти на селі. Отже, “Просвіти” в цей час існували в таких селах повіту як Радичів, Грузьке, Подолове, Реутинці, Вишеньки, Городище, Будище, Конятин, Оболоння, Бужанка, Атюша, Билка, Ксьонзівка, Мельня, Покошичі, Любитове, Бистрик, Локня, Мутин, Камінь, Божок, Погребки, Алтинівка та хуторах: Черноплатов, Черешеньки та Пуста гребля (ДАСО. Ф. Р-4525. Оп. 2. Спр. 15).

Серед вказівок Кролевецького повітового відділу народної освіти щодо створення “Просвіт” у селах повіту, у повній згоді з положеннями нового статуту, була й така: “все представители Комнезамов и Ком’ячеек должны вступить в члены “Просвіт”. После массового вхождения Комнезамов и Ком’ячеек в “Просвіты” правление должно быть переизбрано на общем собрании. Новому правлению поручается перерегистрация членов согласно статуту Наркомпросса” (ДАСО. Ф. Р-4525. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 15зв). Тобто, умовою подальшого існування просвітянського осередку стала присутність членів комнезаму та комуністів у правлінні чи серед членів осередку. І на кінець жовтня 1921 р. вже чотири комуністи очолювали правління сільських “Просвіт”. Таким чином, нові “Просвіти” перетворювалися з дійсно народних культурницьких організацій на державні структури, що стояли на єдиновірній більшовицькій ідеологічній платформі. Не дивно, що й листування між повітовим керівництвом та місцевими осередками “Просвіт”, і їх звіти про виконану роботу велися такою звичною з імперських часів російською мовою.

Після надання відповідних розпоряджень “згори” у Кролевіці з 15 і до 20 вересня 1921 р. працював з’їзд-курси політосвітніх працівників повіту. На нього прибуло до 60 чоловік. Тут і вирішено було організувати “Просвіти” (а частково – відновити) в усіх волостях повіту (ДАСО. Ф. Р-4525. Оп. 2. Спр. 33. Арк. 13–13зв). Таким чином, ці курси виконували функцію своєрідного установчого просвітянського з’їзду.

На відміну від інших повітів Чернігівської губернії, де якась кількість “Просвіт” продовжувала існувати інколи навіть з 1917 р. і політосвіті тут потрібно було лише розширити їх мережу, то в Кролевецькому повіті всі започатковані осередки стали повністю витвором повітової політосвіті. Не дивно, що якщо від самого початку для більшовиків це були їхні організації, то і якоїсь “петлюрівщини” в діяльності таких товариств очікувати було не варто. Такі “Просвіти” зреалізовували у повній відповідності до статуту, насамперед, класові, а не національні завдання.

Кількісний склад просвітянського осередку досить таки різнився. Якщо “Просвіта” с. Божок мала 67 членів, то склад Локнянської “Просвіти” – 26 чоловік. Членство в організації було фіксованим і обов’язко сплачувалися членські внески. Товариство мало кілька секцій. Найчастіше: драматичну, лекційну, бібліотечну (деякі осередки ще мали й музичну, господарчу чи літературну). Голова ради “Просвіти”, писар, керівники секцій отримували заробітну плату.

Основною ділянкою діяльності “Просвіт” була постановка спектаклів аматорами драматичної секції. Вивчалася якась кількість п’єс, які потім ставилися по кілька разів на рік. Для прикладу, театральна секція “Просвіти” с. Божок у січні 1922 р. тричі поставила спектакль “Повернувся з Сибіру” Л. Яновської (двічі у с. Божок і один раз у с. Мутин) і по разі п’єси “По ревізії” М. Кропивницького та “Мартин Боруля” І. Карпенка-Карого у с. Божок (ДАСО. Ф. Р-4525. Оп. 2. Спр. 84. Арк. 5). Така ж у середньому за місяць кількість спектаклів ставилася і в 1921 р. Так, “Просвіта” с. Вишеньки за сім місяців влаштувала 26 вистав (ДАСО. Ф. Р-4525. Оп. 2. Спр. 15. Арк. 17 зв), а просвітяни с.Оболоння – 25 спектаклів і мітинг (ДАСО. Ф. Р-4525. Оп. 2. Спр. 15. Арк. 22зв). Тобто, фактично кожного тижня відбувався показ вистави. Контроль з боку більшовицької влади за цим видом просвітянської діяльності полягав у тому, що у 1920 р. репертуарною секцією Всеукраїнського театального комітету був вироблений і опублікований обов’язковий

перелік п'єс, які дозволялися до постановки драматичними гуртками. П'єси, які не були записані в ньому, до постановки не допускалися (Плахта, 1920).

Іншим напрямком просвітянської роботи було читання лекцій селянам. Так, із звіту Локнянського осередку товариства “Просвіта” за 1921 р. випливає, що тут читалися лекції допризовникам (мабуть тому, що селян було зібрати важко) “наукового характеру”: про те, чому з'явилися на світ люди (2 лекції), про гігієну (1 лекція), про значення театру (1 лекція), про фізичний розвиток (2 лекції), а також 14 лекцій літературного змісту (ДАСО. Ф. Р-4525. Оп. 2. Спр. 84. Арк. 8зв). Можна припустити, що в одних лекціях «літературного змісту» було щось із української історії та культури.

Розвиток бібліотечної сфери був ще одним із пріоритетних завдань сільських “Просвіт”. Потрібно сказати, що просвітянські книгозбірні були невеликими і в них гостро відчувалася нестача українських книг. Так із просвітянської бібліотеки с. Божок за два тижні лютого місяця 1922 р. читачам видали 27 книг (Ф. Р-4525. Оп. 2. Спр. 84. Арк. 6) і це при тому, що постійних читачів бібліотеки було 45. У зв'язку з тим, що більшість селян були неписьменними, у бібліотеках інколи також читали й обговорювали газетні статті.

У цілому ж по Україні ставка, яку зробили більшовики на “Просвіти” у своїй політиці ідеологічного підкорення села виявилася не виправданою і вже з осені 1922 р. розпочинається їх ліквідація і заміна сельбудами (селянськими будинками). В Кролевецькому повіті також восени 1922 р. “Просвіти” припиняють своє існування.

Література:

- ДАСО – Державний архів Сумської області.
 ДАЧО – Державний архів Чернігівської області.
 Кулінська, Демченко, 2004 – *Кулінська С., Демченко П.* Чернігівська «Просвіта» за доби Української революції: рік 1917-й // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Історичні науки. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. Т. 12. С. 349–360.
 Моренець, 2015 – *Моренець В.* «Просвіта» інкогніта. Ніжин: Лисенко М.М., 2015. 498 с.
 Нова Рада, 1918 – Нова Рада. 1918. № 202. 1 листопада. С. 3.
 Плахта, 1920 – *Плахта Г.* Український театр // Трудова освіта. Неперіодичний орган Охтирського повітового відділу народньої освіти. 1920. Серпень. С. 15.
 Резолюція, 1919 – Резолюція Ч.К.У.П.С.-Р.К. з приводу реорганізації т-в “Просвіта” // Боротьба. Чернігів, 1919. № 61. 30 квітня. С. 2.
 Розовик, 2006 – *Розовик Д.* “Просвіти” Чернігівщини у національно-культурному будівництві в роки Української революції (1917–1920) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер.: Історія. К., 2006. Вип. 87–88. С. 101–105.
 Статут, 1920 – Статут // Трудова освіта. Неперіодичний орган Охтирського повітового відділу народньої освіти. 1920. Серпень. С. 7.
 Фомська, 2011 – *Фомська С.М.* Чернігівська “Просвіта” за часі Української Центральної Ради // Сіверянський літопис. 2011. № 1. С. 55–61.
 Фомська, 2013 – *Фомська С.М.* Порівняльна характеристика статутів чернігівського товариства “Просвіта” 1906 і 1920 років // Сіверщина в історії України. К.; Глухів, 2013. Вип. 6. С. 420–423.
 ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

Referencts:

- DASO – Derzhavnyj arhiv Sums'koi' oblasti [State Archive of Sumy Region]. [in Ukrainian]
 DACHO – Derzhavnyj arhiv Chernigivs'koi' oblasti [State Archive of the Chernihiv Region]. [in Ukrainian]
 Kulins'ka, Demchenko, 2004 – *Kulins'ka S., Demchenko P.* Chernigivs'ka “Prosvita” za doby Ukrai'ns'koi' revoljucii': rik 1917-j [Chernihiv “Prosvita” during the Ukrainian Revolution: 1917] // Naukovi praci Kam'janec'-Podil's'kogo derzhavnogo universytetu. Istorychni nauky. Kam'janec'-Podil's'kyj: Oijum, 2004. T. 12. S. 349–360. [in Ukrainian]
 Morenec', 2015 – *Morenec' V.* “Prosvita” inkognita [“Enlightenment” incognito]. Nizhyn: Lysenko M.M., 2015. 498 s. [in Ukrainian]
 Nova Rada, 1918 – Nova Rada. 1918. № 202. 1 lystopada. S. 3. [in Ukrainian]
 Plahta, 1920 – *Plahta G.* Ukrai'ns'kyj teatr [Ukrainian Theater] // Trudova osvita. Neperiodychnyj organ Ohtyrs'kogo povitovogo viddilu narodn'oi osvity. 1920. Serpen'. S. 15. [in Ukrainian]

Rezoljucija, 1919 – Rezoljucija Ch.K.U.P.S.-R.K. z pryvodu reorganizacii t-v “Prosvita” [Resolution of the Ch.K.U.P.S.-R.K. on the reorganization of the TV channel “Prosvita”] // Borot’ba. Chernigiv, 1919. № 61. 30 kvitnja. S. 2. [in Ukrainian]

Rozovyk, 2006 – *Rozovyk D.* “Prosvity” Chernigivshhyny u nacional’no-kul’turnomu budivnytvi v roky Ukrai’ns’koi’ revoljucii’ (1917–1920) [“Prosvita” of Chernihiv region in national and cultural construction during the years of the Ukrainian Revolution (1917–1920)] // Visnyk Kyi’vs’kogo nacional’ного universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ser.: Istorija. K., 2006. Vyp. 87–88. S. 101–105. [in Ukrainian]

Statut, 1920 – Statut [Statute] // Trudova osvita. Neperiodychnyj organ Ohtyrs’kogo povitovogo viddilu narodn’oi osvity. 1920. Serpen’. S. 7. [in Ukrainian]

Foms’ka, 2011 – *Foms’ka S.M.* Chernigivs’ka “Prosvita” za chasi Ukrai’ns’koi’ Central’noi’ Rady [Chernihiv “Prosvita” during the time of the Ukrainian Central Rada] // Siverjans’kyj litopys. 2011. № 1. S. 55–61. [in Ukrainian]

Foms’ka, 2013 – *Foms’ka S.M.* Porivnjal’na harakterystyka statutiv chernigivs’kogo tovarystva “Prosvita” 1906 i 1920 rokiv [Comparative characteristics of the charters of the Chernihiv society “Prosvita” of 1906 and 1920] // Siversshyna v istorii’ Ukrai’ny. K.; Gluhiv, 2013. Vyp. 6. S. 420–423. [in Ukrainian]

CDAVO Ukrai’ny – Central’nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukrai’ny [Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine]. [in Ukrainian]

Отримано 12.11.2024

Отримано в доопрацьованому вигляді 17.11.2024

Прийнято до друку 21.11.2024

Submitted 12.11.2024

Received in received form 17.11.2024

Accepted for publication 21.11.2024